

МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ У СПОГАДАХ ЗЕМЛЯКІВ ІЗ ПЕРВОМАЙЩИНИ

Стаття присвячена видатному українському поету, письменнику, актору, кінематографісту, лауреату Шевченківської премії, який народився у м. Первомайську. Основу публікації становлять спогади знайомих, друзів, родичів, що живуть у м. Первомайську, більшість із яких введено до наукового обігу вперше.

Ключові слова: Микола Вінграновський, Первомайськ, Богополь, Голта, Кумари, Георгій Сосновський, Володимир Войтенко.

Oksana Doroshenko

Mykola Vingranovsky in memoirs of fellow countrymen from Pervomaisk region

About MS Vingranovsky, a talented and invincible writer, actor, film director, public figure, speak, write, recall in the whole of Ukraine. Introductijn, the fact is that only small part of memories belongs to the inhabitants of the Pervomaisk town, in which he was born, grew and formed as a personality. This determines the introduction of the topic.

Purpose of the study are to collect, systematize the memories of the Pervomaisk's inhabitants about MS Vingranovsky and to demonstrate to the general public the Mykola Stepanovich's letters to the countrymen.

Results of the study are:

Firstly, popularization friends memories of Mykola Vingranovsky living in Pervomaysk. His friends: Volodymyr Voitenko, Hryhoriy Sosnowski; poets: Hryhoriy Usatyuk, Lorina Lysogurska; relatives: sister – Hellaria and cousin – Lydia; journalists: Zhanna Russkyh, Danylo Kitr. And also the poet Oleksa Ryznichenko, who lives in Odessa, and the classmate Alla Ilnytska-Rozhkovska.

Secondly, to publish the letters, written by MS Vyngranovsky to the Pervomaisk's friends.

Originality of the study is introduction into scientific circulation of unknown information about Mykola Vingranovsky's relations with his fellow countrymen. The problem about the place of writer's birth is stated, in particular, the versions of Bohopol, Golta and Kumary are covered. For the first time described relations of the artist with representatives of local authorities.

Conclusion: Mykola Stepanovich Vingranovsky is a notable figure in Ukrainian culture. To create an artist's complete biographical portrait, needs to search for people who have been his friends, met, have a family and bonds. It is worth publishing his epistolary legacy. To reconstruct the events that took place in his life. A study of little-known facts from the Pervomaysk period of being of Mykola Vingranovsky will greatly expand his knowledge of him.

Key words: Mykola Vingranovsky, Pervomaisk, Bogopol, Golta, Kumary, , Heorhiy Sosnovsky, Volodymyr Voitenko, memoirs, letters.

Оксана Дорошенко

Николай Винграновский в воспоминаниях земляков с Первомайска

Статья посвящена видному украинскому поэту, писателю, актеру, кинематографисту, лауреату Шевченковской премии, который родился в г. Первомайск. Основу публикации составляют воспоминания знакомых, друзей, родственников, которые живут в г. Первомайське, большинство из них введено в научный оборот впервые.

Ключевые слова: Николай Винграновский, Первомайск, Богополь, Голта, Кумары, Георгий Сосновский, Володимир Войтенко.

Про М. С. Вінграновського – талановитого і незламного письменника, актора, кінорежисера, громадського діяча говорять, пишуть, згадують на теренах всієї України. У світ виходять спомини побратимів по літературі, близьких і рідних, друзів, знайомих, яким доля дарувала споріднене життя із Миколою Степановичем. Однак, факт у тім, що лише поодинокі спогади належать жителям м. Первомайська, у якому народився, зростав, формувався як особистість М. С. Вінграновський.

У збірці спогадів «Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю)» український письменник П. І. Вольвач написав: «Звичайно, ця книжка збрала під свою обкладинку далеко не всіх, хто знав і любив Миколу Вінграновського, хто хотів і міг сказати про нього чи його творчість... Звичайно, хотілося б, аби згустилася родинна акустика, аби зазвучали – хай не зараз, але, може, колись – голоси сина Андрія, сестри Гелі (Гелярії Степанівни Мельник), племінниці Ольги, інших родичів і первомайських земляків... Двері відчинені»¹.

Водночас, маємо пам'ятати, що час невинно збігає і забирає у вічність тих людей, які були пов'язані родинно-своєцьким мереживом із маестро слова і кіно. Залишається все менше і менше тих, хто знав Миколу Степановича у його богопольсько-первомайський період життя і був поєднаним із ним найрізноманітнішими взаєминами. Нині ж маємо шанс додати нові штрихи до життєвої, культурно-побутової, біографічної картини: «Микола Степанович Вінграновський: богопольсько-первомайський портрет».

Спомини первомайців про славетного земляка розсіяні у листах, опублікованих спогадах-фрагментах, газетних статтях, публіцистичних й художніх творах, рукописних замітках, віршах. Спроба узагальнити, розширити, популяризувати міркування, згадки, жителів

міста про людину, яка репрезентує м. Первомайськ в українському соціокультурному просторі, а Україну в масштабах світової культури набуває актуальності і практичного значення у зв'язку зі сплеском національної свідомості українського народу.

Історіографія теми окреслена такими роботами, як «Господні зерна», де у сьомій книзі Г. Д. Гусейнов описав спогади богопольських шкільних вчителів Л. А. Чабанової, Г. І. Усатюка та начальника залізничної станції Є. Гаврищука про юні роки майбутнього лауреата Шевченківської премії².

Оригінальною є книга: «Микола Вінграновський: Степовий Сварог: Есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським», автором якої є М. Я. Лазарук. Мирослав Ярославович немовби золотими літерами витиснув пророчі слова: «Переконаний, багато хто має що сказати про цю прекрасної душі й немеркнучого таланту людину. Буде багато спогадів і книг... він не перечитиме нікому, хто забажає сказати про нього щире і правдиве слово. Сам прожив цим Словом, у цьому слові розкошував і страждав, заради слова й віку звікував»³.

Література із зазначеної теми доповнена невеликою кількістю статей про М. С. Вінграновського у місцевій пресі, авторами яких були журналісти Д. П. Кіт, Т. Олексієва; діячі культури і поети Г. І. Усатюк, Л. В. Лисогурська, Ж. С. Руських⁴. До того ж, більшість передмов, вступних статей до нововиданих збірок місцевих авторів вміщують матеріали про вплив Миколи Вінграновського на їхню поетичну творчість.

Джерельний корпус дослідження представлений епістолярною спадщиною, здебільшого, листами, у яких описані різноманітні сюжети, факти, історії із життя М. С. Вінграновського, що були опубліковані Г. Д. Гусейновим⁵. Також окремими публікаціями мемуар-

¹ Вольвач П. І. Містерія майстра / Вольвач П. І. // Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю) / передмова, упорядкування П. Вольвача. – К.: Ярославів Вал, 2011. – С. 9.

² Гусейнов Г. Д. Господні зерна. Художньо-документальний життєпис / Гусейнов Г. Д. – Кривий Ріг: ПП «Видавничий дім», 2003. – Кн. 7. – С. 620.

³ Лазарук М. Я. Микола Вінграновський: Степовий Сварог: Есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським / Лазарук М. Я. – Харків: ТОВ «ПЕТ», 2013. – С. 6.

⁴ Руських Ж. «Отут я серце виняньчив до неба...» / Ж. Руських // Вісник Первомайська. – 2005. – 18 травня.

⁵ Гусейнов Г. Д. Господні зерна. Художньо-документальний життєпис. Post scriptum / Г. Д. Гусейнов. – Дніпропетровськ: Січ, 2005. – 712 с.

ного характеру, автори яких – однокласники поета⁶. Справжньою знахідкою для подальшого написання книг біографічного характеру про М. С. Вінграновського є збірка спогадів знайомих і друзів, упорядкована П. І. Вольвачем, та альманах М. Я. Лазарука «Рось», присвячений 80-річчю Миколи Вінграновського.

Окремою групою джерел є вірші, прозові твори, які писали для М. С. Вінграновського поети, члени літературного об'єднання «Зажинок»: Г. І. Усатюк, М. Рибіцький, Г. Д. Педченко, Л. В. Лисогурська, Л. Ф. Пилипай, Є. Д. Домбровська, М. А. Воробйова, В. І. Монастирний⁷. У переважній більшості – це емоційні посвяти, вірші-некрологи про письменника, що виражені художніми засобами версифікації, і прозові тексти, автори яких присвячували свої твори «світлій пам'яті М. С. Вінграновського», діалоги та аматорські відео-інтерв'ю, записані із Миколою Степановичем, що згодом набули літературної обробки. Збагачують відомості про митця й світлина, зроблені під час перебування М. С. Вінграновського у Первомайську, авторами яких є фотографі С. М. Касімов, В. Л. Войтенко та ін. Неординарним джерелом є картини, намальовані народним художником України А. Д. Антонюком, у яких присутня художньо-образотворча інтерпретація взаємин М. С. Вінграновського і А. Д. Антонюка.

Спомини товариша Г. С. Сосновського, краєзнавця і близького друга В. Л. Войтенка, частково рідної сестри Гелі і двоюрідної Лідії про Миколу Степановича вводяться у науковий обіг вперше.

Гортаючи сторінки книг зі спогадами про М. С. Вінграновського, шпальти газет із публікаціями про митця, антології віршів первомайських поетів, у яких є посвяти талановитому землякові, обов'язково зустрінеш прізвище Г. І. Усатюка – поета, публіциста, голови міського літературного об'єднання «Зажинок» (1998–2008 рр.). Спробую з повною від-

повідальністю стверджувати, що саме Григорій Іванович у м. Первомайську був одним із головних сподвижників, які збирали матеріали, писали спогади, листи, вірші, відшукували друзів та знайомих талановитого земляка для увіковічення пам'яті про М. С. Вінграновського. Саме він був помічником (і деякою мірою асистентом) Г. Д. Гусейнова, коли Григорій Джамалович писав «Господні зерна» і у сьомій книзі опублікував чимало нових матеріалів про М. С. Вінграновського⁸.

Згодом Г. Д. Гусейнов оприлюднив листи, що були присвячені історичним постатям, про яких він писав у «Господніх зернах». Серед епістолярії з усієї України знаходимо лист, у якому Г. І. Усатюк зазначив: житель Первомайська П. Д. Коломієць розповідав йому, що народився Микола Вінграновський не на Богополі, як прийнято вважати, а у Голті, у будинку по вулиці Луначарського 1, біля восьмої школи, поряд із залізничним насипом. Родина винаймала там житло, не маючи на той час власного будинку, а вже подружжя Коломієців порадило Вінграновським навесні 1937 р. купити хату на високому лівому березі Південного Бугу, тобто на Богополі⁹.

Розповідь про голтянське походження майбутнього талановитого діяча культури зустрічаємо і в книзі М. Я. Лазарука «Микола Вінграновський: Степовий Сварог: Есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським». Із посиланням на розповідь Г. І. Усатюка¹⁰. Таким чином, Григорій Іванович намагається вирішити питання щодо точного місця народження Миколи Вінграновського, що є, безперечно, важливим для реконструкції біографії і відтворення життєвого шляху всебічно обдарованого уродженця м. Первомайська.

Важливим у цьому питанні є «згущення родинної акустики». Із спогадів рідної сестри майстра слова і кіно Г. С. Мельник (Вінгра-

⁶ Ільницька-Рожковська А. Миколонько! Спогади про однокласника М. Вінграновського / А. Ільницька-Рожковська // Одеська хвиля-7. Документи, твори, спогади в'язнів сумління / Упорядники П. Отченашенко, В. Барсукивський, О. Різників. – Одеса: Друкарський дім, Фаворит, 2013. – С. 241–259.

⁷ Монастирний В. Вінгранопіль / В. Монастирний // Відродження. – 2016. – 13 жовтня.

⁸ Гусейнов Г. Д. Господні зерна... – С. 616.

⁹ Усатюк Г. І. Лист про Миколу Вінграновського // Господні зерна. Художньо-документальний життєпис. Post scriptum / упорядкував Г. Д. Гусейнов. – Дніпропетровськ: Січ, 2005. – С. 473.

¹⁰ Лазарук М. Я. Микола Вінграновський: Степовий Сварог: Есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським... – С. 167.

новської) у родині було четверо дітей: Віктор (1927 – початок 2000-х рр.), Микола (1936–2004 рр.), Олексій (1939–1998 рр.) і вона – Гелярія (1940 р.). Батько, Вінграновський Степан Миколайович (1898–1972 рр.) родом із с. Кумарі Первомайського району. Мати, Зінаїда Олексіївна Садовниченко (1904–1981 рр.), народилася у с. Велика Корениха, неподалік м. Миколаєва. Вона приїхала до Кумарів як заробітчанинка: пекла хліб, доглядала за дітьми, наймалася і як хатня робітниця. Згодом Степан Миколайович і Зінаїда Олексіївна побралися і переселилися жити у Первомайськ у Голту, а потім на Богополь. Біля подружжя весь час знаходилася мати Зінаїди Олексіївни – Євдокія Андріївна Садовниченко, вона допомагала по господарству, гляділа онуків.

Г. Д. Гусейнову Геля Степанівна про родовід Садовниченко-Вінграновських повідала так: «...її сім'я була незаможною, але великою: четверо дівчат і брат Тимоша. Ще малою служила в панів. Дівчиною вибралася до Кумарів, жила на кутку, що звався Шляхтою. В більшості мешкали там поляки: Платовські, Кулачинські, Крижанівські, Вінграновські... Степан Вінграновський, вправний столяр-самоук, помітив Зінаїду. От і стали вони жити разом. А потім поїхали на заробітки в Мурманськ. Повернулись за кілька літ»¹¹.

Потім переїхали до м. Первомайськ. Спочатку жили у батькового товариша П. Коломійця у Голті, де за родинними переказами і народився Микола Вінграновський. Згодом, купили хату на Богополі. Навколо степ, який дуже любила бабця Євдокія Андріївна, внуків туди водила щодня, про все розповідала, показувала, вчила.

Сестра розповіла, що родина мала свої сімейні традиції, взаємини з батьками. Тато був вимогливий, його всі поважали, він до дітей відносився справедливо. Більшість часу працював будівельником, теслею, потім бригадиром на Первомайському промкомбінаті – все для добробуту родини. Геля Степанівна згадувала: «Степан Миколайович був справжнім головою сім'ї, без нього ніколи не сідали вече-

ряти. Мати варила борщ, окремо подавала до столу м'ясо із перцем та часником і лише у присутності батька всі могли пригощатися домашніми стравами».

Найбільшим святом у Вінграновських був Новий рік. У дім обов'язково приносили ялинку, прикрашали різнокольоровими іграшками і цукерками, дарували один одному невибагливі подарунки. Також дещо непоказово, по домашньому відзначали Різдво. Незважаючи на політичну й ідеологічну ситуацію в країні, у родині святкували Великдень. Бабця Євдокія йшла до церкви на службу і вела туди онуків, там знаходилися всю ніч і лише на ранок, втомлені і з посвяченими пасками, поверталися до господи.

Необхідно констатувати той факт, що питання про місце народження та дитячі роки Миколи Вінграновського залишається дискусійним. Зокрема, Д. П. Кіт – публіцист, краєзнавець, голова правління Кумарівської організації Товариства книголюбів України, головний редактор газети «Прибузький вісник», у своїх спогадах і газетних публікаціях намагається довести, що батьківщиною великого письменника, актора, кінодраматурга є село Кумарі Первомайського району. У споминах «Багатогранний талант» він пише: «...Коли розпочалася війна з фашистами, Степан і Зінаїда вирішили повернутися в рідне село Кумарі. Жили вони там, де зараз вулиця Степова...». Данило Павлович стверджує, що у Кумарях Микола Вінграновський пережив роки німецько-румунської окупації і розпочав своє навчання у Кумарівській початковій школі. Після закінчення війни, коли батько повернувся з фронту, сім'я знову переїхала до Первомайська. Жили на Богополі, де Микола Степанович успішно закінчив школу¹².

Таким чином, Д. П. Кіт фрагмент голтянського життя сім'ї Вінграновських відкидає зовсім і місцем народження Миколи Вінграновського вважає с. Кумарі. На будинку, де колись жила сім'я поета, 28 жовтня 2006 року встановлено меморіальну дошку з написом: «У цьому будинку жив Микола Степанович Вінгра-

¹¹ Гусейнов Г. Д. Господні зерна... – С. 623.

¹² Кіт Д. Багатогранний талант / Д. Кіт // Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю).- К.: Ярославів Вал, 2011. – С. 403.

новський (1936–2004 рр.), поет, актор, кінорежисер, лауреат премій імені Т. Г. Шевченка та Фундації Антоновичів (США)» і слова великого поета:

*Народе мій, як добре те,
Що ти у мене є на світі.*

Наступний важливий етап, про який згадують люди, чиє життя було пов'язане із Первомайськом і М. С. Вінграновським, стосується його школярства. Однокласниця Алла Ільницька-Рожковська писала: «Думаючи про шкільні роки, проведені разом із Миколою, перебираю у пам'яті чимало днів-епізодів, коли мала щастя бути поруч із ним, грати з ним в шкільному драматичному та танцювальному гуртках. Адже це був незабутній друг нашого дитинства та юності... У нас склався гарний колектив, жили однією сім'єю, дякуючи і Миколі. Особливо в старших класах ми школу вважали своєю домівкою. Окрім предметних гуртків, була гарна художня самодіяльність. Душею школи і її художньої самодіяльності був усюдисущий Микола...»¹³.

У той час шкільним театральним гуртком керував незмінний Шокотко Кузьма Герасимович, а Микола часто був за режисера, сам підбирав артистів. Молоді театрали ставили п'єси «Молода гвардія» Фадєєва, «Ревізор» Гоголя, грали Чехова – кілька водевілів, а також якусь п'єсу на колгоспну тематику. З українського класичного репертуару особливо полюблили «Лісову пісню».

Рідна сестра про шкільні часи згадує так: «Миколи майже не було вдома, після школи ходив на репетиції, бо при школі був драматичний гурток, він мав майже професійну дикцію, виразний, чіткий голос. Брав участь і у виставах міського рівня, неодноразово у Будинку культури читав так, що публіка «завмирала» від захоплення». Надзвичайно любив читати, весь час ходив до міської бібліотеки. Це передалось йому від матері Зінаїди Олексіївни. Вдома теж була невелика своя книгозбірня, і два «Кобзаря», із якими Микола Вінграновський не розставався. Ще у родині була

велика карта, яку придбала мати, вона висіла на стіні, і всі діти захоплювалися й добре знали географію.

Окрім театру, майбутній митець був учасником літературної студії, що сформувалася при редакції газети «Прибузький комунар». Про цю сторінку біографії М. С. Вінграновського у своїх спогадах писав О. С. Різниченко: «А стрілися ми у літстудії, яку при районній газеті організував Василь Годований, санітарний лікар і поет, який, по суті, дав нам усім путівку у життя, бо вперше привів на радіо, і ми прозвучали на весь район, бо вперше надрукував нас у «Прибузькому комунарі»... Олекса Сергійович зазначає, що до Миколи очільник літературної студії ставився упереджено, думаючи, що той списує у когось вірші... Тому Микола якось над ним пожартував: «...каже, давай перевіримо, як він знає літературу; я прочитаю вірша Сосюри – чи узнає він, чий це вірш?»

Треба було бачити занепокоєння, якусь зосереджену відстороненість Василя Полір'яновича, коли він прослухав того чудового ліричного вірша, застукав пальцями по столу... Потім сказав свою знамениту фразу:

– «А тепер, товариші початківці, вийдемо на свіже повітря»¹⁴. А через тиждень на черговому засіданні літстудії учасники дивились на сердитість і одночасно раділи (бо ж таки виявив!), коли Василь Годований урочисто оголосив, що вірш, прочитаний Миколою, є у такій-то збірці Володимира Сосюри! Чимало труду доклали поети-початківці, щоб заспокоїти наставника за цей жарт.

Згодом талановитий первомаєць поступив до Києва здобувати освіту, а потім навчався у Москві в О. П. Довженка. Студентські роки зробили Миколу Вінграновського ще більш відомим, адже його акторський талант помітив багато в чому неперевершений Олександр Петрович. Він обрав його із тисячі і покликав за собою...

О. С. Різниченко пригадує: «Одного разу під час літніх канікул я їхав з Одеси додому в

¹³ Ільницька-Рожковська А. Миколонько! Спогади про однокласника М. Вінграновського / А. Ільницька-Рожковська // Одеська хвиля-7. Документи, твори, спогади в'язнів сумління. – С. 242.

¹⁴ Різників О. Наш Микола. Уривки зі спогадів / О. Різників // Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю). – К.: Ярославів Вал, 2011. – С. 174.

Первомайськ. Зі мною напросилося ще троє знайомих (Анатолій Качан, Євген Молчанов і одна студентка), аби провідати Миколу, бо знали, що він зараз удома відпочиває. Нічого дивного в цьому не було, бо слава нашого земляка тоді саме виходила в zenit. По всьому світу з триумфом ішов кінофільм «Повість полум'яних літ», де він зіграв головну роль, солдата Орлюка. І щойно, 1962 року, вийшла його книжка «Атомні прелюди», яка блискавично розійшлася, нею зачитувалися студенти»¹⁵.

Водночас, поет О. С. Різниченко написав, що в пам'яті залишився той день сумним, тому що увесь поетичний світ чув про Миколу, люди здалеку їхали, щоб побачити його, послухати, а от рідний Первомайськ дуже мало знав свого знаменитого земляка. Чи це підтвердження правдивості афоризму: «Нема пророка в своїй батьківщині»? Чи це відсталість нашого читача, який поезією цікавиться менше, ніж прозою? Чи це невіра в себе – «невже у нас міг народитися такий поет»?¹⁶ Лише згодом кіно, поезія, а далі й проза – ці крила винесли нашого Миколу на вершину української культури.

У передмові до першої антології поетів Первомайщини, над якою працював Г. І. Усатюк разом із іншими поетами, у окреслена важливість добірки віршів М. С. Вінграновського у «Літературній газеті» за 1961 р. та видання першої збірки «Атомні прелюди». Адже незважаючи на те, що ця книжка блокувалася системою, збірка була однією із тих нових книг поетів-шістдесятників, які творили не лише літературне дисидентство, а й новий вільний культурний і політичний світогляд тогочасного суспільства. Однак, у черговий раз у невеликому провінційному Первомайську «Атомні прелюди» не оцінили і, як наслідок: «діти його сусідів, на чолі з його вчителями пройшли рідною вулицею поета з гаслом «Ганьба українському націоналістові» («Позор українському націоналісту»»¹⁷.

З цього приводу М. Я. Лазарук, цитуючи листа Ролана Сергієнка (близького друга Ми-

коли Степановича), зазначив: «Руками зацькованих учителів і дітей, які з брудними гаслами й вигуками проходили повз батьківську оселю. Це ж треба було вибрати таку міру катування... для дуже ніжного і вразливого чоловіка»¹⁸.

Ці абсурдні і жорстокі вчинки, на думку Г. І. Усатюка, стали причиною того, що з 1962 по 1995 рр. М. С. Вінграновський фактично жодного разу не відвідував м. Первомайськ з офіційним візитом. Він приїздив як син, брат, товариш, творець, який кохався у степових просторах і повноводних ріках, квітучих вишнях, стиглих гарбузах, Козорізовому яру і Ясенушках. Він завжди приїздив додому, до батьків, родичів.

Життєві обставини склалися так, що старший син Вінграновських – Віктор – був призваний до війська у 1946 р., прослужив в армії 7 років. Служив у Мурманську, там одружився і залишився на постійне місце проживання. Працював у сфері будівництва, від батька йому передалась любов до точних наук, особливо математики. У Мурманську жили й інші родичі по-материнській лінії, зокрема, Анастасія та Тимофій Садовніченки. З ними Микола Степанович бачився зрідка і родичання зводилося до листування та новорічних і ювілейних привітань.

А от із меншим братом Олексієм, якого у родині називали «Алік, Алічок», Микола Степанович мав надзвичайно теплі, дружні, братерські взаємини. Брат жив на Богополі по вул. Ковпака № 33 і М. С. Вінграновський, вже відомий і прославлений поет, часто у нього гостював. Алік спочатку був трактористом, а потім перейшов працювати до Первомайської пластмасової фабрики «Іскра». На жаль, Олексій Вінграновський трагічно загинув у криниці з іншими чоловіками, які налагоджували постачання води з неї. По його смерті кожного разу, буваючи у Первомайську, Микола Степанович їздив до нього на кладовище.

Сама ж Геля Степанівна більшу частину життя працювала у міському ательє, що у ра-

¹⁵ Різників О. Наш Микола. Уривки зі спогадів... – С. 178.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Антологія поезії та прози з Буга і Синюхи... Степове многоріччя : [антологія / упоряд.: Г. Усатюк, О. Різниченко, Л. Куракін]. – Харків: Видавнича група «РА» – «Каравела», 2001. – С. 4.

дяньський час знаходилось по вулиці Леніна, згодом в ательє у мікрорайоні «Скала», нині проживає у провулку Львівський. Після смерті брата Аліка Микола Степанович приїздив до сестри. З ним до м. Первомайська їхали відомі діячі літератури, кіно, образотворчого мистецтва і взагалі культури, які захоплювалися природою краю і близькими М. С. Вінграновського. Любив їздити в Ясенушки – невелика місцина, балка чи то яроч за Богоподем з надзвичайно красивими пейзажами. Ще з ранньої молодості там відпочивали з однокласниками, друзями, знайомими.

Разом із тим, двоюрідна сестра Миколи Степановича по материнській лінії Лідія Іванівна Пташинська (уроджена Кулачинська), 1939 р. народження, згадує, що кожної весни, коли цвіли вишні, до їхньої господи приїздив Микола Вінграновський. Спочатку вони жили в с. Комашівка, що розташовувалось поміж селами Кримкою і Кумарями. Згодом переїхали до Кримки і з 1966 по 2002 рік Микола Степанович гостював у них, купався в р. Кодимі, блукав лісом, гуляв степом, байраками і балками.

На початку 90-х рр. ХХ ст. дав Лідії Іванівні гроші і попросив, щоб вона купила йому лошицю. Невеличку конячину назвав Манюня, незабаром придбали і віз. Цілими днями Л. І. Пташинська возила Миколу Степановича (одягненого в куфайку і чоботи) мочарами і балками над р. Кодимою. Він надзвичайно любляв бувати у степу на скіфських могилах, на одній із яких закопав срібного хреста. Всі свої враження старанно занотовував вечорами у відведеній йому кімнаті, вікна якої виходили на схід. У тій кімнаті народжувались епізоди і замальовки роману «Наливайко», повісті «Манюня». Такими є спогади сестер про їхнього талановитого брата М. С. Вінграновського.

Збережена епістолярна спадщина віддзеркалює дружні, товариські взаємини, що склалися із первомайцями, які допомагали і підтримували Миколу Степановича у його творчих пошуках і починаннях.

В одному із листів до Г. С. Сосновського є такі рядки: «Доброго дня, дорогий Георгій Семенович! Вирішив не подзвонити Вам, а написати листа, річ у тім, що 21 вересня в Грушівці, там, де ми з Вами і Володею були, відбудеться семінар художників з Миколаєва і, ще кількох міст України... Серед цих художників буде і дочка мого приятеля директора «Голосу Америки» (український відділ) Володимира Івановича Біляїва. Звати її Алла, а прізвище по чоловіку (Роджерс). Вона сама художниця і має у Вашингтоні художню галерею. Я, Георгію Семеновичу, про Вас і про Володю їй розповідав. Я Вас прошу, Георгію, знайдіть її із Володею і привезіть їй кавуна. А заодно і покажете їй те місце над Бугом де позабивані у скелі залізні кілочки бузькими козаками. Це було би прекрасно»¹⁸. Справа ця, за споминами Георгія Сосновського, була зроблена на відмінно.

В. Л. Войтенко, краєзнавець, гід, помічник, товариш М. С. Вінграновського, згадує, що його познайомив із Миколою Степановичем О. С. Різниченко. Згодом Володимир Войтенко допомагав митцеві, коли той знімав фільм «Гетьман Сагайдачний». Володимир Леонідович розповів: «Я супроводжував його та знімальну групу на бузьких порогах у Мигії, так як водні простори Південного Бугу із крутими берегами, гранітними брояками, водоворотами якнайкраще підходили для сюжету фільму». І додає, що Микола Степанович був надзвичайно уважним до навколишньої природи, його завжди вражав степ, покритий різнотрав'ям. Одного разу, повертаючись зі зйомок на Південному Бугу, він побачив звичайні (у нашому розумінні) будяки. Режисер негайно наказав зупинити машину і примусив операторів зафільмувати ці будяки, говорячи, що таких не знайти по всій Україні. І справді, якщо уважно переглядати документальні фільми режисера Миколи Вінграновського, то кожен із них небачено багатий на епізоди з природою: повноводними ріками, буйними травами, полями, на яких дозріває пшениця, квітнуть соняшники і малинові будяки.

¹⁸ Лазарук М. Я. Микола Вінграновський: Степовий Сварог... – С. 170.

¹⁹ Лист М. С. Вінграновського до Г. С. Сосновського (від 13 вересня 1993 р.).

За листами надісланими до Г. С. Сосновського, стає зрозумілим, що відпустку літом 1994 року Микола Степанович провів на Первомайщині. Спочатку був у братів у с. Кумарях, потім у двоюрідної сестри Ліди у с. Кримці, а решту часу провів у рідного брата Аліка. Він писав: «...тиждень-півтора я хотів би пожити в наметі (намет у брата) або в с. Поронівка навпроти млина біля греблі, або ж в Грушівці, де ми з Вами були і про неї говорили. Скоріше всього, що це буде Поронівка, бо там старий млин. (Я почав писати нову прозу і мені потрібен саме старий млин). Оце наче і все. Деталі потім»²⁰.

Після цих відвідин Первомайщини М. Вінграновський написав до Георгія Семеновича так: «Я вже в Києві, і з приємністю згадую, коли ви приїхали до мене на баштан. Одним словом, я пробув на Миколаївщині одинадцять днів і вони, ці дні, були, мабуть, найкращими моїми днями у цьому році, бо тепер, сівши за папір, чую в собі новий подих до тієї роботи, яку я розпочав під назвою «Манюня». Я ще не знаю, чи це буде роман, чи повість, та, якби там що було, сподіваюсь на удачу... Обнімаю Вас. Сердечні вітання Вашій сім'ї. Вітання Володі. Вітання Михайлові Андрійовичу і Олексі Різниченкові»²¹.

Умовне ж налагодження взаємин «М. С. Вінграновський-Первомайськ» відбулось у 1995 р. Зі спогадів Г. І. Усатюка, 23 грудня 1995 р. минуло сорок років, як закінчив Богоську школу клас, у якому навчався Микола Степанович. І в адміністрації та організаторів із виховної роботи закладу виникла ідея запросити М. С. Вінграновського та інших учнів на зустріч однокласників. Безпосередньо цією справою займались Т. В. Хруленко і Г. І. Усатюк. Григорій Іванович отримав у школі декілька годин, на яких вивчав із дітьми твори талановитого письменника-земляка, а більшу частину часу шукав однокласників Миколи Степановича, налагоджував зв'язок із ним й вирішував організаційні питання зустрічі, яка і відбулася наприкінці жовтня. Впе-

рше за багато років М. С. Вінграновський – письменник, актор, кінорежисер, лауреат Шевченківської премії – приїхав до рідного міста як офіційна особа, що репрезентувала Україну в її культурному просторі.

Зустріч була доброзичливою, радісною, забулися образи і недомовки, обговорювали подальші плани... Сама собою виникла ідея, що Микола Степанович повинен бути частим гостем у своєму місті і має отримувати більше уваги від його жителів. Тому Г. І. Усатюк із хвилюванням майже через двадцять років згадує про те, як звучав голос майстра художнього слова сьомого листопада, коли він відповідав на телефонне вітання з п'ятдесят дев'ятою річницею: «... я такий щасливий... у мене ціла купа телеграм від земляків: від учнів, моїх однокласників, вчителів і, навіть, від міської влади... я обов'язково приїду...»²².

У тому ж 1995 році відбулись ще одні відвідини поетом м. Первомайська. Як згадує Г. І. Усатюк, на посаді міського голови був В. І. Головчанський, який 23 грудня 1995 р. перебував у справах в м. Києві і заїхав за Миколою Степановичем, про що було домовлено заздалегідь. На цей приїзд чекали всі: молодь, знайомі, друзі, однокласники, освітяни, поети – уся творча інтелігенція міста. Адже талант нашого земляка вже нічим не гальмувався і не стримувався. Зимовий день виявився надзвичайно холодним, була заметіль й неймовірна ожеледиця. Машина із митцем та міським головою виїхала із Києва о 10.00 год. ранку, а до воріт загальноосвітньої школи № 17 під'їхала лише о 16.00 год. вечора. Незважаючи на таке тривале очікування, зустріч хоч і була короткою, проте культурно насиченою. Художник Д. Д. Єребакан презентував Миколі Степановичу його портрет, діти читали вірші, однокласники висловлювали радість щодо чергової зустрічі. Опісля, згадує Григорій Іванович, що він, М. С. Вінграновський, О. С. Різниченко, та П. Г. Усатюк поїхали гостювати до Аліка Вінграновського.

Приїзд талановитого земляка планувався на декілька днів. Тому 24 грудня 1995 р. було

²⁰ Лист М. С. Вінграновського до Г. С. Сосновського (від 4 серпня 1994 р.).

²¹ Лист М. С. Вінграновського до Г. С. Сосновського (від 26 серпня 1994 р.).

²² Усатюк Г. Десятиліття Вінграновського (Фрагменти спогадів) Г. Усатюк // Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю)... – С. 416.

Офіційний візит М. Вінграновського до м. Первомайська (автор фотографії Сергій Касімов)

вирішено демонструвати документальний фільм «Гетьман Сагайдачний» режисером якого був М. С. Вінграновський. Це було щось на кшталт прем'єри. Однак, парадокс в тім, що у всьому м. Первомайську «відповідальні чиновники» не знайшли потрібний кіноапарат. І коли М. С. Вінграновський разом із братом Аліком принесли пішки із Богополя ящик із фільмом для показу у Будинок піонерів (таку назву мав тоді Дитячий юнацький центр національного відродження), виявилось, що перегляду не буде через таку «дивну» причину. Микола Степанович вів себе нестримано.

Пам'ятає цей епізод і письменниця, журналістка, громадська діячка, член літературного об'єднання «Зажинок» Л. В. Лисогурська. У статті: «А душа його тут» вона написала: «...і наш знаменитий земляк, і організатори були незадоволені одне одним. Поет нервово струшував попіл сигарети у підставлене йому блюдце і вголос, а він у нього був гучний і могутній, характеризував міську владу і взагалі усіх причетних до того, що у всьому місті не

знайшлося кіноапарата, щоб продемонструвати його фільм»²³. Маючи досить складний і гоноровий характер, будучи вимогливим до себе і до інших, він, все ж таки, незважаючи на те, що кінематографічний доробок не був показаний, виявив повагу до публіки, яка завітала на зустріч. Микола Степанович трохи розповів про себе, почитав свої твори – схвилювано, майстерно, нестримно. Зал то німував, то зривався оплесками.

Потому поет із усіма попрощався і поїхав до свого брата на Богополь – провести час із родиною.

Через рік, тобто у 1996 році, М. С. Вінграновському виповнювалося шістдесят років.

Виконуюча обов'язки міського голови І. Є. Сичова ініціювала ідею відзначити день народження відомого письменника, режисера, актора, лауреата Шевченківської премії, уродженця Первомайська у місті його дитинства і юності. За М. С. Вінграновським поїхав депутат Первомайської міської ради, друг і помічник митця В. Л. Войтенко. До Первомайська,

²³ Лисогурська Л. А душа його тут / Л. Лисогурська // Прибузький вісник. – 2008. – 29 січня.

окрім ювіляра їхав письменник Л. Череватий. Із гордістю і захопленням В. Л. Войтенко розповідав, як під час поїздки Микола Степанович пояснював назви населених пунктів, повз які вони проїздили, говорячи, що українська топоніміка – одна із найдавніших. Коментував, яка назва походить від прізвища колишнього власника, яка – від роду діяльності у селищі, яка – від географічного розташування і т.д.

Зустрічали відомого земляка у Будинку культури (нині міський центр культури та дозвілля ім. Є. Зарницької). На балконі музичні композиції виконував військовий оркестр, всі місця у залі були заповнені людьми, місцеві театральні читали різнопланові поетичні твори автора. Своє звернення до земляків Микола Степанович розпочав із риторичного питання: «Де взялися ті його шістьдесят років?» і почав читати свої вірші... Про ювілей М. С. Вінграновського Л. В. Лисогурська залишила такі спогади: «...Щаслива, що долучилася до красивого дійства, яким став ювілейний вечір Миколи Вінграновського (разом із В. Маняком ми були ведучими). Щаслива, що вишитий мною рушник радував його погляд і навіював спогади про рідний край»²⁴.

У той день митець зупинився в готелі «Еріх Шюле», на вечірні гостини були запрошені друзі-поети із літературного об'єднання «Зажинок», виконуюча обов'язки міського голови, деякі депутати, дехто із чиновників, знайомі та друзі Миколи Степановича.

Відвідав Микола Степанович м. Первомайськ і у 1997 р. Г. Усатюк описав, як славетний поет 18 квітня 1997 р. читав вірші для своїх земляків: «Його голос – сердечний, теплий і щирий – входив у душі, розігрівав їх, єднав земляків, що слухали тут його вперше... Голос линув тепло і переконливо..., повнив залу... І коли йому (*голосу*) стало тісно, розтопив склепіння і стіни, вийшов на вулицю й площу... І линув, линув ... у своєму рідному просторі. Торкався берегів і вод річок, здіймався у небесну голубиць.

...Згодом ми стояли, повернуті обличчям до міста, на вулиці біля будинку, де зростав Миколка. Перед нами велично розгорталася панорама: місто, Буг, Забужжя, небесне безмежжя...»²⁵.

Один із останніх офіційних візитів майстра відбувся у 2002 р., коли відзначали 325-річчя заснування першого населеного пункту на теренах сучасного м. Первомайська. Представники міської влади запросили на зустріч М. С. Вінграновського. Д. П. Кіт – публіцист, краєзнавець голова правління Кумарівської організації Товариства книголюбів України, розповів, що спочатку Микола Степанович побував у родича Б. І. Кулачинського в Кумарях, потім у Первомайську в районі «Скали», де мешкає сестра Геля. Побували на могилі батьків, брата Аліка. Наступного ж дня, 15 вересня 2002 року, поет мав зустріч із земляками в стінах рідної школи № 17 і подарував школі бібліотечку власних творів. Данило Павлович у статті «Почесний громадянин Первомайська» зазначає: «А потім на центральній площі під дружні оплески земляків мер міста І. Є. Сичова вручила М. С. Вінграновському посвідчення Почесного громадянина міста Первомайська. Тепер наше місто має трьох почесних громадян. Це директор дитячої спортивної школи В. Тофан; ветеран педагогічної праці, викладач дитячої музичної школи № 1, лауреат премії ім. Миколи Аркаса Володимир Коцуба та письменник-земляк Микола Вінграновський. Усе це завдяки його невтомній праці. У час відродження України його творчість виявляється дуже своєчасною»²⁶.

Дещо під іншим кутом зору згадує ці події В. Л. Войтенко. У своїх спогадах він зазначав, що під час візиту у 2002 р. митцеві присвоїли звання «Почесний громадянин міста Первомайська». Це відбувалося на сцені палацу Жовтень із відомих поетів був також Олекса Різниченко. Зі сцени Микола Вінграновський усім подякував, як завше, почитав свої вірші, а решту дня провів із родичами, близькими йому письменниками та друзями. Також Воло-

²⁴ Лисогурська Л. А душа його тут / Л. Лисогурська // Прибузький вісник. – 2008. – 29 січня.

²⁵ Усатюк Г. Десятиліття Вінграновського (Фрагменти спогадів) Г. Усатюк // Маршал Вінграновський. Книга про поета (спогади, есеї, листи, інтерв'ю)... – С.418.

²⁶ Кіт Д. Майстер поетичного слова. Почесний громадянин Первомайська / Д. Кіт // Обрій. – 2002. – 27 лютого.

димир Леонідович згадує, що у спілкуванні Микола Степанович віддавав перевагу звичайним людям, які відрізнялися простотою, полюбляв бесіди про цікаві життєві ситуації. Міг годинами слухати, як йому родичі із навколишніх сіл чи знайомі розповідали про урожаї на городах і у садках, про підсобне господарство, і з радістю слухав анекдоти та смішні оповідки із життя. У М. С. Вінграновського не було вираженого поділу людей на «простих» і «високопоставлених», йому не до вподоби був офіціоз і надмірна холодна ввічливість. Водночас, Микола Степанович мав надзвичайну ерудицію, не дозволяв бути собі дилетантом у питаннях, які стосувалися історії, культури, політики.

Останні роки під час перебування у місті свого дитинства та юності він гостював у сестри Гелі Степанівни. До них весь час хтось приїздив, приходив, забігав привітатися і почаркувати із Миколою Степановичем. Родина усім була рада.

Первомайці згадують про Миколу Вінграновського як про людину, що мала багатогранний талант, різнобічні погляди і непростий характер. Він міг бути різким, вимогливим, безкомпромісним, але разом із тим, мав почуття гумору і був доброзичливим. Вшановуючи пам'ять свого земляка, первомайці назвали в його честь загальноосвітню школу на Богополі, а також перейменували вулицю Радянську на вулицю Миколи Вінграновського.

References

1. Guseinov G.D. (2003). Lord's grains. Artistic and documentary biographies. Kryvy Rih: PE «Publishing House» (Ukr.).
2. Guseinov G.D. (2005). Lord's grains. Artistic and documentary biography. Post scriptum. Dnipropetrovsk: Sich (Ukr.).
3. Ilnitskaya-Rozhkovskaya A. (2013). Mykolenko! Memoirs about M. Vingranovsky's classmate. Wave-7. Documents, works, memories of prisoners of conscience. Odessa: Favorite (Ukr.).
4. Kit D. (2002). The Master of the Poetic Word. Honorary citizen of Pervomaysk. Obriy. February. (Ukr.).
5. Kit D. Multifaceted Talent. (2011). Marshal Vingranovsky. The book about the poet (memoirs, essays, letters, interviews). Kyiv: Yaroslavov Val (Ukr.).
6. Lazaruk M.Ya. (2013). Mykola Vingranovsky: Steppe Svarog: Essays about unforgettable wanderings in Ukraine with Mykola Vyngranovsky. Kharkiv: TOV «PET» (Ukr.).
7. Lisogurskaya L. (2008). And his soul is here. Prybuzky Visnyk. January 29. (Ukr.).
8. Monastyrny V. (2016), Vngranopil. Vidrodjenya. October 13. (Ukr.).
9. Riznykiv O. (2011). Nash Nikolay. Excerpts from memoirs. Marshal Vingranovsky. The book about the poet (memoirs, essays, letters, interviews). Kyiv: Yaroslavov Val (Ukr.).
10. Ruskyh Zh. (2005). «Here I am a heart to the sky...». Bulletin of Pervomaysk. May 18 (Ukr.).
11. Usatyuk G. (2011). The Decade of Vyngranovsky (Fragments of Memoirs). Marshal Vingranovsky. The book about the poet (memoirs, essays, letters, interviews). Kyiv: Yaroslavov Val (Ukr.).
12. Volvach P.I. (2011). Master's Mystery. Marshal Vingranovsky. The book about the poet (memoirs, essays, letters, interviews). Kyiv: Yaroslavov Val (Ukr.).
13. Usatyuk G., Riznichenko O., Kurakin L. (2001). Anthology of poetry and prose from Bug and Sinyukh ...Stepove mnogoricha. Kharkov: Caravel (Ukr.).
14. Usatyuk G.I. (2005). Letter about Mykola Vingranovsky. The Lord's Grain. Artistic and documentary biography. Post scriptum. Dnipropetrovsk: Sich (Ukr.).
15. Usatyuk G. (2011). The Decade of Vyngranovsky (Fragments of Memoirs). Marshal Vingranovsky. The book about the poet (memoirs, essays, letters, interviews). Kyiv: Yaroslavov Val (Ukr.).